Српска теологија данас 2010 (28–29. мај 2010)
Београд: Православни богословски факултет, 2011, 556–561

Снежана Вукадиновић

Филозофски факултет, Нови Сад

Да ли Клаудије Клаудијан пева о хришћанском Богу?

Сажетак: На осву две сачуване песме Клаудија Клудијана (378–408) аутор рада одговориће на задату тему. Такође, изнеће се и мишљења истаживача 19. и 20. века, који су се бавили овим питањем. Први пут појављује се и превод на српски језик ових Клаудијанових стихова који до данас нису превођени ни на један јужнословенски језик.

Кључне речи: Claudius Claudianus, *De Salvatore*, *In Iacobum magistrum equitum*.

У научним круговима, Клаудије Клаудијан (Claudius Claudianus), око 371–408 н. е.) оцењен је *као брилијантан артиста, искрен патриота и оштар сатиричар*[1]. Он је песник последње рестаурације римске паганске књижевности као што је Вергилије постао песник рестаурације Аугуста[2]. За тај последњи покушај обнове везана је великим делом класицистичка римска књижевност верна старим традицијама у 4. и почетком 5. века. Клаудијан је песник с краја космополитског покласичног периода и његови владари су хришћани: прво, кратко, Теодосије, па потом Хонорије. Сам Клаудијан дошао је са грчког Истока, из грчке Александрије у Египту[3]. Ово порекло објашњава нам делом и његов клијентски положај и његово римско родољубље. Био је привржени штићеник Флавија Стилихона[4] и тако близак оној италској аристократији која је била верна културној традицији старог Рима. Доба у коме живи Клаудијан је поприште крајњих ломова и политичког цепања римског царства. Песников живот у рушењу једне такве политичке громаде био би скоро незнатан да је свој геније усмерио на новонадолазећу и све присутну хришћанску религију која је малте не ушла у поредак и свест скоро сваког појединца. Истина, песничка генијалносгт Клаудијана била би занавек изгубљена и заборављена да се хранила мистичним доживљајима света припреманим у одајама нових духовних освајача.

Клаудијан последњи римски Орфеј. Са једне стране он је привремено нестао са културолошке позорнице, а са друге стране био је омиљено штиво у високим круговима средњовековних државника и политичара. Био је цитиран и коришћен као здрави вербални појмовник без којег не би могли да заврше своје припремане

[1] A. Cameron, *Poetry and Propaganda at the Court of Honorius,* Oxford at the Clarendon press, 1970, стр 3–26. A. Demandt *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284–565 n. Chr*., München, 1989, стр 352 и даље.

[2] М. Будимир, М. Флашар, *Преглед Римске књижевности, DE AUCTORIBUS ROMANIS*, Београд, 1986, стр. 619–624.

[3] A. Cameron, 1970: str.10.

[4] Stilihon (Flavius Stilicho) је био син Вандала и мајке Римљанке (Hieronim. *Epist.* 123, зове га *семибарбарус*). Каријеру је почео као протектор, а онда је добио ранг Вође Доместика. Постао је 385. године *magister equitum praesentalis* после женидбе Сереном, Теодосијевом нећаком и усвојеном ћерком. Праву моћ стекао је након победе код Фригида кад је постао *magister utriusque militae* и то је остао до своје смрти. Види: J. B. Bury, *History of the Later Roman Emire,* I, London, 1923, стр. 106 и даље.

говоре. Приближавајући се све више његовом стиху, проучавајући пеничку нарацији, мислим да нећу имати много заједничких ставова са предходним истраживачима јер Клаудијан тражи, а можда и захтева нова читања. Клаудијан није био ни мистик, ни неоплатоничар, а ни плагијат, како га многи истраживачи држе, очито да је због такве атрибуције отишао у заборав. Пре свега Клаудијан је врхунски песник, *поета доцтус* и само такав се може изучавати. Његова надахнутос рођена је милостима Муза, створила је од њега *цина међу патуљцима,* како пише Милан Будимир. Од врелог медитеранског сунце Александрије, безбрижног детињства до губитка родитељског дома, крвавог страдања и прогона из Александрије, затварања паганских храмова, Клаудијан је био један од сведока нестајања једне и настајања друге религијске политике.

Писао је двојезичну поезију и његова дела пружају богат историјски материјал[5]. Извршио је велики утицај на дубровачке песнике ренесансе и барока. Издвајам његов спев *Отмица Прозерпине*, који је утицао на Гундулићеву митоплошку драму *Прозерпина уграбљена* састављену пре 1620. године[6]. Такође је утицао и на Џиву Бунића Вучичевића (1591–1658) у *Пландовањима* (62), а поред Статија и Клаудијанов епиталамиј о свадби Хонориј евој предпоставља се да је утицао на *епиталамиј за пир Лукше Гоце* (песма 4) који је саставио Игњат Ђорђић (1675–1737). У 20. веку западни научници који су дали свој допринос у изучавању Клаудијана су Куртиус 1948, Кристиансен 1969, Камерон 1970, Фригс 1975 и Бурк 1978. Клаудијан је код Срба помињан као аутор са кратким преводима његових песама (превела Радмила Шалабалић) у универзитетском уџбенику *Преглед римске књижевности, de auctoribus Romanis*, др. Милана Будимира и др. Мирона Флашара, 1978. године. У Хрватској Марина Милићевић превела је Клаудијанов митолошки спев *De raptu Proserpinae*, 1996. године. Последњи рад посвећен његовом стваралаштву је дисертација Vilfreda Ernesta из 1987. године одбрањена у Регенсбургу (*Laudes Honorii Claudians – Drei Beispiele poetisher Konsulatspanegyrik im Vergleich*).

У збирци *Carmina minora*. налазе се две песме *De Salvatore* и *In Iacobum* потпуно тематски оностране природи и тематици песникове поетике. Наиме, у поменутој збирци налазе се мање песме, које су намењене пријатељима, владарима, паганским боговима и херојима. Оне су и жанровски разнолике: похвални епиграми, увредљиви епиграми, кратки описи настали после неког упечатљивог доживљаја, као што је неколико песама о кристалу у којем је остала кап воде[7] или песма која одаје његову опчињеност природом[8] или незаобилазна песма о реци Нил[9] и многе друге. После Клаудијанове смрти све је по Стилихоновом налогу сакупљено у једно издање[10].

За разлику од ових песама две песме *De Salvatore* и *In Iacobum* су нешто сасвим друго.

Christe potens rerum, redeuntis conditor aevi,
vox summi sensusque dei, quem fudit ab alta
mente pater tantique dedit consortia regni,

[5] A. Cameron, 1970: стр.307.

[6] S. Vukadinović, *De raptu Proaerpinae и један барокни песник Дубровачке републике,* Зборник радова, *Антички свет, Европа и Српска наука*, Друштво за античке студије Србије, Београд, 2009, стр. 59–72.

[7] Cl. Claud., Carm. min.33–39

[8] Cl. Claud., Carm. min.29

[9] Cl. Claud., Carm. min. XXVIII

[10] Та сакупљена збирка у потпуности је сачувана до данас. Види: *Цлаудиан*, са енглеским преводом Маурице Платнауер, Књига II, The Loeb classical libbrary, London, 1963, стр. 260–262

impia tu nostrae domuisti crimina vitae
passus corporea numen vestire figura
adfarique palam populos hominemque fateri;
quemqui utero inclusum Mariae mox numine viso
virginei tumuere sinus, innuptaque mater
arcano stupuit compleri viscera partu
auctorem paritura suum: mortalia corda
artificem texere poli, mundique repertor
pars fuit humani generis, latuitque sub uno
pectore, quintotum late complectitur orbem,
et qui non spatiis terrae, non aequois unda
nec capitur caelo, parvos conflux in artus.
quin et supplicii nomen nexusque subiti,
ut nos subriperes leto mortemque fugares
morte tua, mox aetherias evectus in auras
purgata repetens laetum tellure parentem.
Augustum foveas, festis ut saepe diebus
annua sinceri celebret ieiunia sacri.[11]

Христе моћниче ствари, оснивачу будућег доба
гласу и мудрости врховног бога, кога је створио
отац од узвишеног ума и дао га заједницама толиког царства.
Безбожне преступе нашег живота ти си кротио
подносећи као божанство оденуто у телесном лику
и кога је у материци, девичанском заклону Марије
скоро затворио од погледа, где се и неудата мајка
дивила тајном породу испуњене утробе
творцем који ће се родити: смртне душе
стварале су уметника и своритељ света
био је део људског рода, под грудима носећи срце,
он испуњава нашироко цео свет
и не обухвата се величином земље, ни морским таласима
ни небом, славио је живот у малим детињим удовима.
јер је подносио име мученика и роба
да би нас спасио од уништења, да би избегао смрт
својом смрћу, ускоро однет у златна небеса
враћајући се из намирене земље ка радосном родитељу.
благослови Аугуста, да се често у годишњим данима
свечаности слави[12]

Песма *De Salvatore* је писана надахнуто. Већ у првом стиху именује утемељивача новог доба. Епски метар јој је дао нарочиту узвишеност. У двадесет стихова испевао је тајну рођења. Бирт, истраживач Клаудијановог песништва из 19. веку, на основу ове песме и још једне о којој ће касније бити речи, био је уверен да је Клаудијан морао бити хришћанин. Наиме, по Бирту бити хришћанин, било је нужно за његов положај на двору као дворског песника. Да ли је баш тако? Овом тврдњом Бирт као да је хтео да занемари Аугустинов и Орозијев став који су били врло јасни у својој оцени песника. Аугустин кад је приказивао Теодосијеву победу код Фригида на једном месту додаје: *unde et poeta Claudianus, quamvis a Christi nomine alienus,*

[11] Cl. Claud., Carm. min. XXXII.(XCV)
[12] Превела Снежана Вукадиновић.

in eius laudibus dixit...[13] Оросије[14] је још оштрији, каже за њега да је *paganus pervicacissimus* (најтврдоглавији паганин) .

Затим, други аргумент заговореницима Клаудијановог хришћнства је песма *In Iacobum magistrum equitum*, (Против Јакоба заповедника коњице). То је оштар напад на човека који је сакупљао реликвије, али не и победе како тврди Пиетри[15]. Бирт је доказивао да се Клаудијан служио хришћанским ауторима Амбросијем[16], Минукијем Феликсом[17], Лактантијем[18], Тертулијаном[19], Јувенком[20], Еусебијем[21]. У епиграму, мешавини тихе горчине и цинизма Клаудијан набраја свеце, алудира на Мојсија, и, некако општи је утисак, ако искључим аргументе других научника, да је могао бити у улози хришћанин, али да он то никада није постао, добро је познавао Библију и хришћанске свеце. Можда треба истаћи и то да Клаудијан ниједно речју не напада хришћанство.

Умеренија мишљење каже да је Клаудијан, попут Аусонија, био наклоњен хришћанин, али да ипак није био духовно наклоњен новој вери. Истина је да Аугустин, тврди Ренд[22], не користи ни израз *paganus* ни *gentilis*, što je inače običavao, on samo kaže da je *Klaudijan otuđen od Hristovog imena*. Augustin je bio Клаудијанов савременик, боравио је неко време у Милану, могао је познавати људе који су познавали песника, а овај је био веома славан. Сасвим је могуће да је Аугустин знао право стање ствари и пренео га свом ученику Оросију, иако увек постоји могућност да су Аугустин и његови пријатељи без ваљаног разлога закључили да је Клаудијан био паганин. Заправо, нема никаквог разлога да се одбаци Аугустиново и Оросијево сведочење, осим унапред створеног мишљења. Уосталом, крајем 4. и почетком 5. века било је опште место и сви су добро знали да су египатски путујући песници били пагани, као на пример Амоније[23], Хеладије[24], Помпрепије[25], Хораполон[26] и други.

Клаудијан, је саставио песму *De Salvatore,* али претенциозно је на основу једне песме доказивати да је Клаудијан био хришћанин. Клаудијан је био професионалац, дворски песник који је писао по наруџби. Тако је лако могао, дакако морао, бити спреман и способан да напише једну пригодну ускршњу химну, којом цару Хонорију честита Ускрс. *De Salvatore* је управо такво пригодно дело.

In Iacobum magistrum equitum се такође може објаснити – то је епиграм писан елегијским дистихом, оштар и убојит који напада Јакоба, његову веру и склоност према његовим реликвијама

Per cineres Pauli, per cani limina Petri,
ne laceres versus, dux Iacobe, meos.
sic tua pro clipeo defendat pectora Thomas

---

[13] Aug. De civ. Dei 5.26
[14] Oros Adv. pg. 7.35.21.
[15] Ch. Pietri, Aristocratie milanaise paiens et chreatiens au IV siecle FELIX TEMPORIS REPARATIO Milano capitale dell`impero romano, Milano, 1992, 157–170.
[16] Vofgang Buhvald, Armin Holveg, OtoPrinc, *РЕЧНИК ГРЧКИХ И ЛАТИНСКИХ ПИСАЦА АНТИКЕ И СРЕДЊЕГ ВЕКА*, Тускулум лексикон, превео Албин Вилхар, Београд, 1984, стр 41.
[17] исто, стр. 311.
[18] исто, стр. 275.
[19] исто, стр. 446–47.
[20] исто, стр. 231.
[21] исто, стр.1 86–87.
[22] E. K. Rand, *Founders of the Middle Ages*, New York, (прво издање 1928),1957, стр.215–216.
[23] A. Cameron, 1970:13–14
[24] исто
[25] исто
[26] исто

et comes ad bellum Bartholomaeus eat;
sic ope sanctorem non barbarus inruat Alpes,
sic tibi det vires sancta Susanna suas;
sic quicumque ferox gelidum transnaverit Histrum,
mergatur volucres ceu Pharaonis equi;
sic Geticas ultrix feriat romphaea catervas
Romanasque regat prospera Thecla manus;
sic tibi det magnum moriens conviva triumphum
atque tuam vincant dolia fusa sitim;
sic numquam hostili maculetur sanguine dextra:
ne laceres versus, dux Iacobe, meos[27].
У пепелу Павла, у храму поштованог Петра,
не комадај моје стихове, Јакове, заповедниче.
тако твоје груди Тома штитом брани,
и на рат другове позива Бартоломеј
тако би силом побожни гурнуо наредника и прешао Алпе
тако би света Сузана теби подарила нове моћи
тако, ако би неком дивљи прешао ледени Дунав
нека се удави као крилати коњи Фараона
tako bi osvetnica nosila Getske horde
Rimljane i srećnu ruku Takle
tako bi se tebi dok umireš dao veliki trijumf u čast
i takođe tvoju žeđ bi umirile prostrane bačve;
тако, никада десница не би била упрљана непријатељском крвљу :
не комадај моје стихове, Јакове, заповедниче[28]

Заправо, епиграм показује да Клаудијан нема баш превише поштовања према хришћанским реликвијама, он је на граници увредљивости. А то што је познавао свеце, не мора никога чудити: било је тешко не познавати свеце и хришћанске светиње у хришћанском Милану. Могуће је да је читао Библију, као и друге хришћанске писце; то је било питање образовања и обавештености. Исто се не може рећи и о његовом посуђивању од хришћанских писаца. Било је нормално да писци посуђују једни од других, да се хришћани служе поређењима из античке митологије и да пагани посуђују од добрих хришћански писаца. Сви су они стварали према истим књижевним канонима. То што се служио хришћанским писцима уопште не доказује да је био хришћанин.

Оно што не треба заборавити је да Клаудијан у свом делу не каже ништа против хришћана; он нема никакав антихришћански став тврди Камерон[29]. А то се чини потпуно разумљивим – песник има плаћену службу на хришћанском двору, цар је хришћанин, Стилихон је хришћанин, његова највећа заштитница Серена је ватрена хришћанка. Клаудијан сигурно није био толико непромишљен да отворено нападне веру свог цара, веру моћних и опасних, поготово не после Теодосијевих закона који су хришћанство прогласили једном вером царства, кад га је то могло коштати главе, а не само глобе у злату[30].

У целом његовом опусу нема ни спомена хришћанства, он потпуно игнорише постојање хришћанства, он игнорише време у коме живи-хришћански век. Док су панегирици 4. века донекле водили рачуна о новој вери, Клаудијан не води ни нај-

[27] Cl. Claud., Carm. min. L.(LXXVII)
[28] Превела Снежана Вукадиновић
[29] Cameron, 1965: 475
[30] F. F.Schwarz, *Nigra Maestas. Bryaxis-Sarapis-Claudian*, Classica et Provincialia, Graz, 1978, стр.202–203.

мање. Можда би требало споменути и детаљ који говори о његовим ставовима. Он спомиње паганске богове у множини и увек у множини. Хришћански писци кад говоре о паганским боговима такође користе множину, али о свом, јединoм Богу, говоре у једнини. Клаудијану реч *Бог* није измакла ни једном. *Ово говори више у прилог Клаудијановом паганству, него сва његова митологија*, закључује Потз.

Да ли је заиста као паганин могао живети као песник на хришћанском двору? Очито аршини код Теодосија и Хонорија нису били исти за све пагане. Стилихон је у начелу прогонио пагане, на то је био обавезан по закону, али у пракси је заправо био толерантан. Клаудијан је могао мирно живети на Хоноријевом двору под условом да не буде превише отворен многобожац. Очито Аугустин и Оросије су то знали и то их је сигурно могло веома иритирати.

По свему до сада казаном, може се закључити да је Клаудијан био паган, али паган у посебним животним околностима. Био је дистанциран од хришћанства, али како није био ни бунтовник, а ни жељан да буде мученик, чини се да је одабрао живот компромиса и умерене равнотеже између уверења и животне стварности. Треба имати на уму и то да је његова младост обележена великим искушењима и зато се не треба чудити његовом мудром избору поетског израза као сеновитог места за његову сопствену веру и убеђења.

Закључак

Перспектива из које би требао донети дефинитиван одговор на ово питање је недовољна и захтева још истраживачког рада на пољу политичке историје времена у коме је Клаудије Клудијан живео.

De Salvatore је песма написана из пијетета према цару али са подражавањем хришћанских елемената. Песник пева о хришћанском богу али не срцем, не личном побожношћу, колико својим занатским и песничким пером. Хришћанске реликвије су недовољне за исказивање људског патоса, доживљаја коначности или моћи или пак изражавања неке емоције. Мистерија живота је по Клаудијану откривена у антици.

Његов сатирични тон у песми *In Iacobum magistrum equitum* је на граници увредљивости и готово намерно ограничен и оскудан као и личност коме је посвећена. Није ли у томе есенција песничког талента или мудрост опстанка самог Клаудијана. Спознати вишу вредност савитљиве биљке пре него храстову моћ.

Не треба заборавити да Клаудијан у свом делу ни једног тренутка не говори ништа против хришћана. Клаудијан нема антихришћански став, и, као такав представља јединствен пример паганског духа који се инволвирао у новој религији касног Римском царству.